

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Madelén Gideonsson

Otur, orsakande och oaktsamhet

Om rättssäkerhet i bedömningen av vållande

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Tova Bennet

Termin: VT 2020

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING.....	2
FÖRKORTNINGAR.....	3
1 INLEDNING.....	4
1.1 BAKGRUND	4
1.2 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR.....	6
1.3 AVGRÄNSNINGAR.....	6
1.4 METOD OCH MATERIAL	7
1.5 PERSPEKTIV	8
2 JAREBORGS LÄRA	9
2.1 INLEDNING	9
2.2 GÄRNINGSCULPA	9
2.2.1 <i>Situationer då gärningsculpa ska prövas</i>	9
2.2.2 <i>Bedömningen av gärningsculpa</i>	10
2.3 PERSONLIG CULPA.....	12
2.4 ANDRA LÄROR FÖR BEDÖMNINGEN AV VÅLLANDE.....	12
2.5 DISKUSSION I DOKTRIN	13
3 VÅLLANDE TILL ANNANS DÖD	16
3.1 LAGREGLERING OCH TOLKNING I DOKTRIN	16
3.2 HÖGSTA DOMSTOLENS TIDIGARE PRAXIS	17
3.2.1 <i>Obestämd krets av riskutsatta</i>	17
3.2.2 <i>Bestämd krets av riskutsatta</i>	19
3.3 HÖGSTA DOMSTOLENS NYA DOM RC24	20
4 AVSLUTNING	22
4.1 SKILLNADER I RC24 MOT TIDIGARE PRAXIS.....	22
4.2 KONSEKVENSER AV RC24.....	23
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING.....	27
KÄLLOR.....	27
LITTERATUR	28

Summary

Chapter 3 § 7 of the Swedish Penal Code (*brottsbalken*) criminalizes the causing of another's death by negligence. Several systems for determining the necessary prerequisite *causing* has been established in the legal literature.

One theory developed by Nils Jareborg has obtained considerable recognition in the Swedish judicial literature. It separates culpa of the deed (*gärningsculpa*), a prerequisite on the objective side, from personal culpa, negligence as personal guilt. The assessment of culpa of the deed should seek to answer two questions. Has the offender committed an illicit taking of risk through a controlled action, and has the act caused the outcome in a relevant manner?

Until the verdict "RC24" of April 2020, the Swedish Supreme Court had not yet used culpa of the deed, nor any other comparable method. The objective of this composition is to examine how the verdict differs from previous case law of the Swedish Supreme Court. The essay also explores RC24's potential consequences on the interpretation of the established law as well as its impact on the rule of law and foreseeability. For this purpose, the essay analyzes the Swedish penal code, legislative history and judicial doctrine. The composition also gives a recitation of the Swedish Supreme Court's previous precedents of causing another's death by negligence.

The result of the study is that RC24 differs from previous case law by primarily two aspects. First of all, it separates the culpa of the deed from the personal culpa. Secondly, an assessment of whether the effect has been caused by the negligence in a relevant way is to be made. The factors are concluded to influence the interpretation of the established law. The essay also concludes that culpa of the deed may be given greater importance in future adjudication. Concerning the consequences of the rule of law, the analysis reasons that the judgment RC24 should not generate any significant negative impact on foreseeability, except for a potential increase of complexity in future verdicts.

Sammanfattning

I svensk rätt är vållande till annans död kriminaliserat under 3 kap. 7 § brottsbalken. I den juridiska litteraturen har olika metoder utformats för att tolka rekvisitet *vållande*. En av metoderna, lanserad av professor Nils Jareborg, har särskilt på senare tid vunnit genomslag i den juridiska litteraturen. Läran separerar *gärningsculpa*, oaktsamhet i gärningen och ett rekvisit för brottsbeskrivningsenlighet, från *personlig culpa*, ett skuldrekvisit. Enligt läran kan prövningen av *gärningsculpa* uppdelas på två led, varav det första är om ett otillåtet risktagande skett genom en kontrollerad gärning och det andra om effekten orsakats av oaktsamheten på ett relevant sätt.

Högsta domstolen har inte tagit ställning för vare sig Jareborgs modell eller någon annan. Detta ändrades dock genom deras avgörande *RC24*, som meddelades i april 2020. Uppsatsens syfte är att undersöka hur avgörandet skiljer sig från Högsta domstolens tidigare praxis för brottet vållande till annans död. Även rättsfallets potentiella effekter på tolkningen av brottet analyseras samt dess eventuella konsekvenser på rättssäkerhet och förutsägbarhet. Arbetet med undersökningen följer den rättsdogmatiska metoden. En särskild redogörelse för Högsta domstolens tidigare avgöranden av vållande till annans död görs för att belysa skillnader i rättstillämpningen.

Resultatet av uppsatsen är att *RC24* skiljer sig från Högsta domstolens tidigare rättstillämpning genom framförallt två aspekter. Dels uttalas i *RC24* att en separat prövning av *gärningsculpa* och *personlig culpa* ska ske, dels uttalas ett krav på att domstolen ska pröva huruvida effekten har orsakats av oaktsamheten på ett relevant eller adekvat sätt. Vad gäller dess påverkan på framtida rättstillämpning konstateras att rättsfallet kan påverka den framtida tolkningen av lagrummet och att *gärningsculpa* kan komma att ges större vikt i svensk rätt. Det konstateras även att rättsfallet och en ökad tillämpning av *gärningsculpa* inte torde ha någon signifikant negativ påverkan på förutsägbarhet och rättssäkerhet, bortsett från potentiellt mer komplicerade domskäl i framtida praxis.

Förkortningar

ang.	angående
f.	och följande sida
ff.	och följande sidor
HD	Högsta domstolen
jfr	jämför
JFT	Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland
kap.	kapitel
NJA	Nytt juridiskt arkiv
prop.	proposition
SvJT	Svensk Juristtidning

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Oaktsamt skadande eller dödande av en annan människa konstituerar brotten *vållande till kroppsskada* respektive *vållande till annans död* i 3 kap. 7–8 §§ brottsbalken. Det kan dock vara svårt att dels avgöra när en konkret handling är så oaktsam att det är rätt att straffa den, dels utpeka själva orsaken till ett händelseförlopp. Att tappa en tung kruka från ett fönster ovan en folksamling, att en mördares föräldrar träffas och blir kära samt att tillverka en kökskniv som senare används som vapen är samtliga ageranden som är del av kausalkedjor som kan leda till en annan människas död. Likväl är det uppenbart att inte samtliga dessa handlingar bör straffas.

I svensk doktrin har olika läror för att göra denna avgränsning lanserats. Professor Nils Jareborg förespråkar en lära med ett tvådelat oaktsamhetsbegrepp, varav den ena är ett skuldrekvisit, *personlig culpa*, och det andra ett rekvisit för brottsbeskrivningsenlighet, *gärningsculpa*. Den senare begränsar det straffrättsliga området till otillåtna risktaganden som på ett relevant sätt orsakat effekten.¹ Jareborgs lära har fått stort erkännande i den juridiska litteraturen, men även kritik. Suzanne Wennberg har exempelvis uttalat: ”Det fordrar viss mental styrka av läsaren att ta sig igenom [kapitlet om gärningsculpa]. Det kan ibland kännas som att simma mot tidvattnet.”²

Högsta domstolen verkar inte tidigare ha använt vare sig Jareborgs eller någon annan lära.³ Det ändrades dock genom Högsta domstolens avgörande *RC24* som meddelades våren 2020.⁴ Målet, som i media kallats *fentanyl-*

¹ Jareborg (1994) s. 22; Asp, Ulväng & Jareborg (2013) s. 134 f.

² Wennberg (1995) s. 589.

³ Åklagarmyndighetens svarsskrivelse i HDs mål 2553-19, 2019-06-20, s. 16 f.

⁴ Högsta domstolens mål B 2553-19, dom 2020-04-03 ”RC24”. Målet har ännu inte referats och benämns hädanefter *RC24*.

målet, har varit mycket uppmärksammat.⁵ Bakgrunden var två bröders försäljning av fentanylanaloger i nässpraysflaskor över en hemsida.⁶ Fentanyl är en drog som liknar heroin och morfin, men med högre potens. Genom att framställa nya fentanylanaloger kan narkotikalagstiftning frångås och därmed laglig försäljning ske.⁷ Substanserna som bröderna sålde hade inte narkotikaklassats vid försäljningen som alltså inte var olaglig. Åtta personers död kunde dock kopplas till brödernas hemsida och åtal väcktes för vållande till annans död. Åklagaren menade att substansernas farlighet i förening med flaskornas osäkra dosering lett till oavsiktliga dödliga överdoser.⁸

Då något liknande brott inte tidigare prövats i svensk domstol stod tingsrätten inför frågan om brödernas handlande skulle anses rättsstridigt eller inte. De, likt hovrätten, valde att tillämpa Jareborgs lära om gärningsculpa och personlig culpa.⁹ När målet sedan lyftes till högsta instans tycks även Högsta domstolen tillämpa läran.¹⁰ Högsta domstolens bedömningsmodell har sedan under våren refererats till i minst två underrättsdomar, varav det ena gällde vållande till annans död och det andra vållande till kroppsskada.¹¹

Eftersom försäljningen i RC24 inte i sig bröt mot några föreskrifter och liknande mål inte tidigare prövats i domstol, kan det påstås att det inte var förutsägbart för den tilltalade att denne kunde dömas för brott. Det är dessutom av intresse för rättssäkerheten att granska hur bedömningen av en tidigare oprövad kategori av oaktsamt handlande sker i domstol.

⁵ Se exv. Hällje, Kajsa: ”Fentanylmålet - ett på flera sätt speciellt mål”, Domarbloggen, <domarbloggen.se/sodertorns-tingsratt/fentanylmalet-ett-pa-flera-satt-speciellt-mal/>, besökt 2020-05-26.

⁶ Södertörns tingsrätt mål B 13806-16, dom 2018-05-31, s. 35.

⁷ Rättsmedicinalverket: ”Fentanylanaloger är svår-doserade och potenta”, <www.rmv.se/natdroger/fentanylanaloger-ar-svardoserade-och-potent/>, besökt 2020-04-14.

⁸ Södertörns tingsrätt mål B 13806-16, dom 2018-05-31, s. 16 ff. och 25 ff.

⁹ Södertörns tingsrätt mål B 13806-16, dom 2018-05-31, s. 48–59; Svea hovrätt mål B 2721-18, dom 2019-04-12, s. 15 f.; Åklagarmyndighetens svarsskrivelse i HDs mål 2553-19, 2019-06-20, s. 17.

¹⁰ RC24 p. 9–13.

¹¹ Göta hovrätt mål B 2457-19, dom 2020-04-09, s. 3 f. och Solna tingsrätt mål B 6088-18, dom 2020-04-29, s. 4.

1.2 Syfte och frågeställningar

Uppsatsen syftar till att utreda rättsläget vad gäller bedömningen av oaktsamt orsakande i brottet *vållande till annans död*. Särskilt kommer Högsta domstolens avgörande RC24 att analyseras och sättas i förhållande till domstolens tidigare avgöranden för att undersöka om rättsläget har ändrats. Därefter kommer ett bredare perspektiv att lyftas där rättssäkerhet och förutsägbarhet diskuteras. Utifrån syftet söker uppsatsen besvara följande frågeställningar:

- Skiljer sig den bedömningsmetod som Högsta domstolen använt i RC24 från tidigare rättspraxis vid vållande till annans död?
- Vilken påverkan kan Högsta domstolens bedömning av vållande ha för den framtida rättstillämpningen?
- Vilka andra konsekvenser kan domen medföra med hänsyn till krav på rättssäkerhet och förutsägbarhet?

1.3 Avgränsningar

I uppsatsen undersöks endast svensk rätt och jämförelser med andra rättssystem behandlas därför inte. Utanför uppsatsens syften faller även frågor om brottets gradindelning och straffvärde, varav detta inte kommer diskuteras. Fokus i uppsatsen ligger på användningen av gärningsculpa och rättsutvecklingen av brottet *vållande till annans död*. Andra läror för bedömning av oaktsamhet orsakande ges på grund av uppsatsens begränsade omfattning endast underordnad betydelse.

Läran om gärningsculpa är en viktig komponent i Asp, Ulväng och Jareborgs brottsbegrepp och det hade därför varit intressant att analysera andra delar av den. Det har dock inte kunnat ges plats i uppsatsen. Andra delar av brottsbegreppet, så som *nödvärn* och *social adekvans*, har lämnats utanför.

Redogörelsen av Högsta domstolens tidigare praxis är begränsad till rättsfall från 1990 och framåt. Vissa senare avgöranden lämnas utanför då de rättsliga frågorna som aktualiserats inte är av intresse för frågeställningarna, exempelvis mål gällande gränsen mellan uppsåt och oaktsamhet. Även rättsfall rörande vållande till annans död i trafiken exkluderas.

1.4 Metod och material

För att besvara frågeställningarna, vilka fokuserar kring rättsutveckling och tolkning av gällande rätt, har den rättsdogmatiska metoden använts. Den rättsdogmatiska metodens syften beskrivs vara att rekonstruera rättsregler eller att söka lösningen på ett rättsligt problem genom appliceringen av en rättsregel. I arbetet med uppsatsen har därför informationssökning skett i de allmänt accepterade rättskällorna: lagstiftning, förarbeten, rättspraxis samt den rättsdogmatiskt orienterade litteraturen.¹² I och med ämnets natur och den sparsamma lagstiftningen på området, har ledning sökts framförallt i Högsta domstolens avgöranden och i juridisk litteratur.

Litteratur och källor som behandlas i uppsatsen har granskats källkritiskt. För att säkerställa att informationen som presenteras är riktig, oberoende och granskad används framförallt erkända läroböcker samt Norstedts Juridiks lagkommentarer. De senast tillgängliga upplagorna eller versionerna har använts i så stor mån som möjligt. Eftersom olika författare kan förespråka olika läror används verk av olika författare för att försöka skapa en nyanserad och oberoende bild. I uppsatsen används även flertalet artiklar. De behandlas med en medvetenhet om att de i högre grad kan innehålla vinklade fakta eller åsikter än läroverken och används därför främst för att lyfta diskussion och kritik. Informationen om fentanylanaloger härstammar från Rättsmedicinalverket, vilket är en expertmyndighet inom rättsväsendet och får bedömas vara en opartisk och trovärdig källa.

För redogörelsen av Jareborgs lära om gärningsculpa och personlig culpa används hans egna verk. Särskilt *Straffrättens ansvarslära*, där gärningsculpa grundligt genomgås, samt *Kriminalrättens grunder*, en nyare omarbetning av Jareborgs äldre litteratur av Petter Asp och Magnus Ulväng, används. Petter Asp var tidigare professor i straffrätt vid Stockholms respektive Uppsala universitet och är sedan 2017 justitieråd i Högsta domstolen. Magnus Ulväng är professor i straffrätt vid Uppsala universitet.

För utredningen om kritik och alternativa läror används verk av Ivar Strahl, som var professor i straffrätt och ett ledande namn på området under

¹² Kleineman (2018) s. 21.

1900-talet. Även material från professor emerita Susanne Wennberg och Madeleine Leijonhufvud, också professor emerita under sin levnadstid, samt Jack Ågren, juris doktor, docent och universitetslektor, används.

1.5 Perspektiv

Rättssäkerhet och förutsägbarhet är av särskild vikt inom straffrätten och är därför ett viktigt krav på lagstiftningen och rättstillämpningen.¹³ För att skydda enskilda från godtycklig rättstillämpning är det ytterst viktigt att det är möjligt att förutsäga vilka handlanden som kan följas av straff.¹⁴ Rättssäkerhetskravet framgår i brottsbalken genom legalitetsprincipen i 1 kap. 1 § som innebär att en gärning ska betecknas som brott endast då det finns en klar täckning av stadgande i lag eller annan författning.¹⁵ Perspektivet används i detta arbete för att undersöka huruvida Högsta domstolens bedömning i RC24 främjar eller motverkar förutsägbarheten för enskilda samt undersöka huruvida det finns kritik att rikta mot tolkningen.

¹³ Jfr Wennberg (2017) s. 19.

¹⁴ Wennberg (2017) s. 19; Asp, Ulväng & Jareborg (2013) s. 45–52.

¹⁵ Prop. 1962:10 del B s. 48; Wennberg (2017) s. 19.

2 Jareborgs lära

2.1 Inledning

Gärningsculpa är ett krav för brottsbeskrivningsenlighet och används för att avgränsa vilka orsakssamband som ska föranleda straffrättsligt ansvar vid effektbrott, så som mord och vållande till annans död. Läran söker att först utreda om gärningspersonens kontrollerade gärning utgjort ett otillåtet risktagande och sedan om detta orsakat följden på ett relevant sätt.¹⁶

Då gärningsculpa endast prövar oaktsamhet i gärningen ska även personlig skuld prövas. Vid culpabrott ska alltså två prövningar av oaktsamhet ske: en för den objektiva sidan, *gärningsculpa*, en för den subjektiva sidan, *personlig culpa*. Vid dolusbrott görs en prövning av gärningsculpa och uppsåt.¹⁷

Asp, Ulväng och Jareborg framhåller att gärningsculpans begreppsbildning ej fått fullt genomslag i svensk domstolspraxis. De anser ändå att läran motsvarar gällande rätt, då den, likt andra motsvarande metoder, bedömer vad som är oaktsamt samt om följden orsakats på ett relevant sätt.¹⁸

I det följande redogörs först för när en bedömning av gärningsculpa krävs, följt av en beskrivning av prövningens steg. Efter det följer ett avsnitt om personlig culpa och sedan en redogörelse för andra läror med samma funktion som Jareborgs. Slutligen presenteras diskussion som förts om läran.

2.2 Gärningsculpa

2.2.1 *Situationer då gärningsculpa ska prövas*

En prövning av gärningsculpa ska ske vid okontrollerade orsakanden, alltså när en kontrollerad gärning leder till en okontrollerad följd. Vid avfyrandet av en pistol mot en annan person föreligger gärningskontroll fram till och med den stund då gärningspersonen trycker på avtryckaren. Kontroll över

¹⁶ Asp, Ulväng & Jareborg (2013) s. 134 f.

¹⁷ Asp, Ulväng & Jareborg (2013) s. 314.

¹⁸ Asp, Ulväng & Jareborg (2013) s. 137 f.

händelseförloppet förloras därefter eftersom gärningspersonen inte kan styra kulan, vad eller vem den träffar eller dess skador. Huruvida skottet träffar sitt mål och om denne sedan avlider utgör därmed en okontrollerad följd.¹⁹

Läran behövs däremot inte i situationer av kontrollerat orsakande, det vill säga när gärningspersonen behåller kontroll över händelseförloppet fram till följdens inträdande. Ett exempel är när ett mord begås genom att gärningspersonen håller sitt offers huvud under vattenytan tills denna drunknar och avlider. Föreligger kontroll fram till följdens inträdande anses ingen prövning av otillåtet risktagande och relevans behövlig.²⁰

2.2.2 Bedömningen av gärningsculpa

Prövningen av gärningsculpa kan uppdelas i tre steg: utförandet av en *kontrollerad gärning*, om denna utgjort ett *otillåtet risktagande* och slutligen om följden orsakats på ett *relevant sätt*.²¹

Kravet på *kontrollerad gärning* är uppfyllt om gärningspersonen har faktisk möjlighet att på order avsluta en handling, eller vid underlåtenhet, utföra den relevanta handlingen. Det krävs inte att gärningspersonen faktiskt styr händelseförloppet, utan det avgörande är snarare om denne har möjlighet att hindra förövandet av brott.²²

Gärningen utgör sedan ett *otillåtet risktagande* om den innebär en risk för inträffandet av en okontrollerad följd och risken är sådan att den konstituerar goda skäl att avstå från handlingen. Riskbedömningen utgår, till skillnad från adekvansläran som utreder de objektiva riskerna, från gärningspersonens perspektiv.²³ Den ska utreda hur världen såg ut vid handlandet samt den specifika gärningspersonens förutsättningar och denne ska haft anledning att ta risken för den okontrollerade följden i beräkning.²⁴ Asp, Ulväng och

¹⁹ Asp, Ulväng & Jareborg (2013) s. 134 f. och 142 ff.

²⁰ Asp, Ulväng & Jareborg (2013) s. 134 f. och 142 ff.

²¹ Jareborg (1994) s. 22; Asp, Ulväng & Jareborg (2013) s. 135.

²² Jareborg (1994) s. 30.

²³ Jareborg (1994) s. 44; Asp, Ulväng & Jareborg (2013) s. 149; Leijonhufvud, Wennberg & Ågren (2015) s. 60 f.

²⁴ Jareborg (1994) s. 44; Asp, Ulväng & Jareborg (2013) s. 149.

Jareborg uttrycker det: ”en kausallinje som leder till [den okontrollerade följden] skall för en sådan person framstå som plausibel”.²⁵

Bedömningen utreder vilka typer av risker som är förknippade med gärningen samt dess grad av risk. Ju mer oönskad en följd är, desto mindre grad av risk krävs för att den ska anses otillåten.²⁶ Bedömningen kan utgå från lag och andra aktsamhetsnormer eller, i frånvaro av sådana, hur en normalt aktsam person bort handla.²⁷ Vid samhällsnyttiga aktiviteter är en avsaknad av skyddsåtgärder något som kan göra ett annars tillåtet risktagande otillåtet.²⁸ Bedömningen påverkas även av den specifika gärningspersonens sociala roll och allmänna kapacitet, samt *förtroendegrundsatsen*, som är en presumtion om att man ska kunna vänta sig att andra människor beter sig någorlunda rationellt.²⁹

Orsakandet är slutligen *relevant* om följden innebär ett förverkligande av just någon av de risker som innebar att den kontrollerade handlingen bedömdes som ett otillåtet risktagande. Relevanskravet ska begränsa det straffrättsliga ansvaret till orsakanden vilka dels varit förutsägbara för någon i gärningspersonens position, dels inneburit ett förverkligande av de skäl som funnits för gärningspersonen att avstå från gärningen.³⁰

Ett exempel av Asp, Ulväng och Jareborg illustrerar kravet på relevant orsakande. Person A framför sin bil i väldigt hög hastighet. Person B, som har ett svagt hjärta, bevittnar färden från sin balkong och blir så rädd att denne får en hjärtattack och avlider. As fortkörning utgör ett otillåtet risktagande på grund av riskerna för personskador och dödsfall. Det föreligger även kausalitet mellan As körning och Bs död. Den inträffade följden, att någon dör av skrämsel, är dock inte en sådan risk som innebär att fortkörningen

²⁵ Asp, Ulväng & Jareborg (2013) s. 149.

²⁶ Jareborg (1994) s. 45; Asp, Ulväng & Jareborg (2013) s. 150.

²⁷ Asp, Ulväng och Jareborg (2013) s. 155 f.

²⁸ Jareborg (1994) s. 47 f.; Asp, Ulväng & Jareborg (2013) s. 147 ff.

²⁹ Jareborg (1994) s. 55 ff.; Asp, Ulväng & Jareborg (2013) s. 158 ff.

³⁰ Asp, Ulväng & Jareborg (2013) s. 164 ff.

anses vara ett otillåtet risktagande. A har därför inte på ett relevant sätt orsakat Bs död genom oaktsamhet, då Bs död inte utgör ett riskförverkligande.³¹

2.3 Personlig culpa

Som nämnts ovan ska enligt Jareborgs lära gärningsculpa skiljas från oaktsamhet som skuld, personlig culpa. Skuldformen förekommer i två varianter: medveten och omedveten culpa, vars skillnad ligger i den grad av insikt som gärningspersonen haft om sitt risktagande. Medveten oaktsamhet föreligger om en gärning utförts med insikt om dess risk och utföraren förhåller sig likgiltig inför förverkligandet av risken. Vid omedveten oaktsamhet har utföraren inte haft sådan insikt, men likväl kan klandras då denne bort förstå vilka risker handlandet var förenat med.³²

Vad gäller relationen mellan personlig culpa och gärningsculpa förklarar Asp, Ulväng och Jareborg att skillnaden ligger i det oönskade resultat som gärningspersonen riskerar genom sitt agerande. Gärningsculpa tar sikte på ageranden som kan leda till en skada eller fara, medan personlig culpa tar sikte på ageranden som kan leda till en okunnighet eller villfarelse.³³

2.4 Andra läror för bedömningen av vållande

Bland de klassiska läror för att avgöra huruvida kausalitet föreligger hittas den av John Stuart Mills formulerade *betingelse teorin*. Enligt läran föreligger kausalitet när handlingen inte kan tänkas ogjord utan att effekten också med nödvändighet måste ha uteblivit. Händelseförloppet ska avgränsas till tid och rum. Ett exempel är att om en person skjuter någon som blivit förgiftad men ännu inte hunnit dö av giftet, gjort sig skyldig till mord även om dödsfallet inte uteblivit utan skottet.³⁴

Traditionellt har i svensk rätt *adekvansläran* tillämpats för att avgöra vad som sedan är *adekvata*, alltså typiska eller principiellt förutsägbara,

³¹ Asp, Ulväng & Jareborg (2013) s. 168.

³² Asp, Ulväng & Jareborg (2013) s. 314 ff.

³³ Asp, Ulväng & Jareborg (2013) s. 319 ff.

³⁴ Leijonhufvud, Wennberg & Ågren (2015) s. 58 f.

följder till handlingen.³⁵ Adekvans föreligger om den brottsliga handlingen vid tidpunkten för dess företagande innefattade en objektiv fara för inträffandet av den skadliga effekten och dess inträde på det sätt som också skett. Adekvans kräver inte bara att det fanns en risk för inträffandet av följden, utan risken ska vara så stor att handlandet överhuvudtaget inte företagits av en normalt aktsam person. Vid bedömningen av objektiv fara tas utgångspunkt i all fakta och erfarenheter som vid gärningstillfället fanns tillgängligt för mänskligt vetande och alltså inte den enskilde gärningspersonens kunskaper.³⁶

Av Ivar Strahl har ytterligare en lära förespråkats. Den bygger på *hypotetiska prov* både i avgörandet av kausalitet och i frågan om detta varit ett oaktsamt orsakande. I det första provet frågas vad som skett om gärningspersonens handlande tänks bort för att bedöma kausaliteten. I det andra görs en jämförelse av utfallet av det faktiska handlandet med ett hypotetiskt scenario där ett aktsamt agerande istället iakttagits. Om effekten uteblivit med ett aktsamt handlande är orsakandet relevant.³⁷

2.5 Diskussion i doktrin

Den primära svagheten hos gärningsculpa är rättsosäkerhet och risk för godtyckliga avgöranden.³⁸ Asp, Ulväng och Jareborg framhåller att bedömningar av gärningsculpa i många fall är komplicerade, osäkra och kan påverkas av snabbt föränderliga värderingar.³⁹ Läran aktualiserar normativa element och bedömningen får stor påverkan av diverse icke-straffrättsliga normer, sedvänja och tradition samt av omständigheter i fallet.⁴⁰ Huruvida en konkret handling eller underlåtenhet inneburit ett otillåtet risktagande kan också få olika utfall beroende sättet den blivit beskriven på.⁴¹

³⁵ Leijonhufvud, Wennberg & Ågren (2015) s. 60 f.; Asp, Ulväng & Jareborg (2013) s. 172.

³⁶ Leijonhufvud, Wennberg & Ågren (2015) s. 60 f.

³⁷ Strahl (1976) s. 55 ff, och 205 f.

³⁸ Jareborg (1994) s. 67.

³⁹ Asp, Ulväng & Jareborg (2013) s. 172.

⁴⁰ Asp, Ulväng & Jareborg (2013) s. 136.

⁴¹ Asp, Ulväng & Jareborg (2013) s. 147.

Även bedömningen av relevant orsakande aktualiserar normativa avvägningar enligt Asp, Ulväng och Jareborg. De lyfter att det är svårt att i det enskilda fallet avgöra om ett relevant orsakande förelegat. Särskilt svåra blir bedömningar vid dödsfall där kumulerande eller alternativa risktaganden påverkat händelseförloppet.⁴²

Asp, Ulväng och Jareborg anser dock att gärningsculpa är att föredra framför adekvansläran, då det med den senare går att få stora variationer i resultatet beroende på formuleringen av gärning och följd.⁴³ Ågren lyfter dock att en precisering av gärning och följd likväl måste göras inom ramen för en gärningsculpa. Manipulering kan därmed ske även med Jareborgs lära och problemet avhjälpas alltså inte.⁴⁴

Företrädarna för Jareborgs lära framhåller även att läran är mer lämpad i de fall då det finns ett behov att finna ett beteende rättsenligt trots att effekten av beteendet inte är otypiskt vad gäller handlingar som bör accepteras av samhället.⁴⁵ Leijonhufvud, Wennberg och Ågren har bemött detta argument med att dessa problem ändå löses vid en tillämpning av adekvansläran genom objektiva ansvarsfrihetsgrunder så som social adekvans.⁴⁶

Ågren ställer sig kritisk till att förespråkarna för gärningsculpa menar att ingen prövning av oaktsamhet krävs vid kontrollerat orsakande. Sådana situationer kan nämligen föreligga även vid socialt uppmuntrade verksamheter, som exempelvis sport. Han ifrågasätter slutsatsen att en gärning automatiskt ska anses vara ett otillåtet risktagande enbart för att gärningskontroll förelegat fram till följdens inträde. Det skapar enligt Ågren en begreppslig osäkerhet att benämna en gärning oaktsam trots att den är accepterad av samhället. Genom samma resonemang avfärdar han argumentet om att gärningsculpa finner vissa handlanden rättsenliga trots icke-otypiska

⁴² Asp, Ulväng & Jareborg (2013) s. 165 f.

⁴³ Asp, Ulväng & Jareborg (2013) s. 172.

⁴⁴ Ågren (2017) s. 788.

⁴⁵ Asp, Ulväng & Jareborg (2013) s. 172.

⁴⁶ Leijonhufvud, Wennberg & Ågren (2015) s. 63 f.

följder. Han menar att prövningen av gärningsculpa ändå inte lyckas fånga dessa inom ramen för läran, utan kräver andra läror som komplement.⁴⁷

Vad gäller skillnaden i Strahls hypotetiska prov och Jareborgs gärningsculpa har doktoranden Gustaf Almkvist och universitetslektorn Erik Svensson uttalat att det inte har någon nämnvärd skillnad vilken av dessa modeller som väljs för att avgränsandet av orsakssamband. Gärningsculpa kan dock enligt dem innebära att något fler effekter bedöms som relevanta till handlingen än Strahls modell. De framhåller dock att det som är av störst vikt är att en lära som inte riskerar att tillämpas inkorrekt och därmed ge en felaktig slutsats används, vilket de anser att risken är mindre för vid tillämpning av Jareborgs lära.⁴⁸

Slutligen ska åter redogöras för Wennbergs kritik mot Jareborgs lära som nämnts i avsnitt 1.1. Hon har uttalat att bedömningen enligt modellen är invecklad med otymplig begreppsbyggnaden. Att gärningsculpa ska prövas vid såväl culpa- som dolusbrott kan enligt henne skapa pedagogiska problem.⁴⁹ Att Jareborgs lära är svårförstådd är inte Wennberg ensam om att tycka, exempelvis har professor Per-Edwin Wallén antytt att Jareborg skapar en onödigt svår och komplicerad bild av straffrätten.⁵⁰

⁴⁷ Ågren (2017) s. 800 ff.

⁴⁸ Almkvist & Svensson (2018) s. 237.

⁴⁹ Wennberg (1995) s. 589.

⁵⁰ Wallén (1985) s. 315.

3 Vållande till annans död

3.1 Lagreglering och tolkning i doktrin

3 kap. 7 § brottsbalken föreskriver straffansvar för oaktsamt orsakande, *vållande*, till annans död. Lagrummet är, bortsett från straff och gradindelning, oförändrat sedan brottsbalken.⁵¹ Det framgår inget krav på kvalificering av oaktsamheten i straffbudet.⁵² För straffrättsligt ansvar förutsätts dock en viss grad av oaktsamhet. Varje avvikelse från det aktsamma ska inte innebära brott och viss försiktighet bör tillämpas vid klassificeringen av en gärning som så oaktsam att den ska föranleda straff.⁵³

Enligt Norstedts Juridiks lagkommentarer framgår att det inte är tillräckligt att en culpös gärning orsakat ett dödsfall. Gärningen måste också anses oaktsam i förhållande till just den skadliga effekten som inträffat. Brott har inte begåtts om relevans saknas mellan oaktsamheten och dödsfallet. Det avgörande för relevans är huruvida det vid handlandet förelåg någon risk för den inträffade effekten. För att anses ha vållat dödsfallet ska gärningspersonen haft anledning att ta risken för detta i beräkning.⁵⁴

Oaktsamhetsbegreppet förekommer i brottsbalken endast som alternativ till uppsåt, ett rekvisit för personlig skuld. Ett oaktsamhetsrekvisit för brottsbeskrivningsenlighet kan inte utläsas i brottsbalken.⁵⁵ Oaktsamhet beskrivs i förarbetena till brottsbalken föreligga om en människa med normal viljebeskaftenhet skulle avstått från handlingen för att undvika den skadliga verkan som i det förevarande fallet blivit verklighet.⁵⁶

I det följande avsnittet ges en redogörelse av Högsta domstolens tidigare avgöranden av vållande till annans död. De är uppdelade i rättsfall där den oaktsammes handlande utsatt en specifik individ alternativt ett mindre

⁵¹ Bäcklund m.fl. (2019).

⁵² Jfr 3 kap. 7 § brottsbalken.

⁵³ Prop. 1962:10 s. B 9 f.; Se exv. NJA 1991 s. 163; Bäcklund m.fl. (2019).

⁵⁴ Bäcklund m.fl. (2019).

⁵⁵ Jfr 1 kap. 2 § och 3 kap. 7 § brottsbalken samt prop. 1962:10 s. B 55.

⁵⁶ Prop. 1962:10 s. B 57.

bestämt sällskap respektive en obestämd krets för livsfara. Efter det följer en separat redogörelse för RC24.

3.2 Högsta domstolens tidigare praxis

3.2.1 *Obestämd krets av riskutsatta*

I NJA 1991 s. 163 prövade Högsta domstolen ansvaret för underlåtenheten av ordföranden i en bostadsrättsförening att stänga av en hiss med en skada i form av ett hål i hissväggen. Ett barn hade, trots förbud mot begagnande av hissen utan vuxet sällskap, använt den ensam. Barnet avled efter att ha skadats då denne under färd sträckt ut huvudet genom håligheten.⁵⁷

Högsta domstolen fastställde att det i målet var visat att den korrekta handlingen varit att stänga av hissen och att så inte skett utgjort en orsak till dödsfallet. De uttalade att den prövning som skulle göras var huruvida ordföranden kunde klandras för bristande insikt om risken för personskada. Risken bedömdes varit mycket ringa och olyckan ansågs tillhöra en serie olyckliga omständigheter. I domen uttalades att ordföranden visserligen gjort en felbedömning angående risken för personskada, men att hans bedömning och underlåtenhet inte var en sådan klandervärd försummelse som skulle föranleda straffrättsligt ansvar.⁵⁸ Högsta domstolens resonemang rör främst huruvida ordföranden kunde klandras för hans bristande riskinsikt och om underlåtenheten kunde hänföras till likgiltighet eller medvetet risktagande, alltså ett större fokus på brottets subjektiva än objektiva sida.⁵⁹

I NJA 1993 s. 86 hittas däremot inget tydligt resonemang om den tilltalades riskinsikt. Bakgrunden till målet var en inträffad tågolycka, där lokföraren brustit i uppmärksamhet på vissa signaler i strid mot gällande säkerhetsföreskrifter, varav tåget framförts i för hög hastighet. Lokföraren konstaterades vållat tågolyckan och orsakat andras död. Högsta domstolen uttalade att de därmed hade att ta ställning till om lokförarens handlande också utgjort straffbar oaktsamhet. I detta konstaterades att lokföraren

⁵⁷ NJA 1991 s. 163 på s. 163 f. och 169 ff.

⁵⁸ NJA 1991 s. 163 på s. 169 ff.

⁵⁹ Jfr NJA 1991 s. 163 på s. 170 f.

underlåtit att sätta sig in i ändringar i säkerhetsföreskrifter av stor vikt för trafiksäkerheten. Underlåtenheten bedömdes därmed vara en allvarlig försummelse och tillräckligt klandervärd för straffrättsligt ansvar.⁶⁰ Den prövning som gjordes av Högsta domstolen var alltså, efter att orsakssamband konstaterades, fokuserad kring huruvida oaktsamheten varit tillräckligt klandervärd för straffrättsligt ansvar. Det fördes inget resonemang om vilken riskinsikt den tilltalade haft, utan snarare en objektiv sida. Det fördes inte heller något resonemang om adekvans eller relevans.⁶¹

Det nyare rättsfallet NJA 2005 s. 372 rörde ett dödsfall orsakat av nedrasat isblock från en fastighet som träffat en gångtrafikanter. Den tilltalade hade ansvar för is- och snöröjningen och hade haft en skyldighet att avhjälpa bristerna i röjningen alternativt avspärra gångstråket nedanför. Enligt då gällande regler i ordningslagen (1993:1617) skulle snö och is som kan rasa ner från tak på offentlig plats avlägsnas utan oskäligt dröjsmål. Högsta domstolens slutsats var att den tilltalades åtgärder varit otillräckliga och underlåtenheten med tanke på gällande omständigheter varit en sådan oaktsamhet som borde föranleda straffrättsligt ansvar. Den tilltalade ansågs därmed av oaktsamhet orsakat dödsfallet.⁶²

Likt 1993 års fall förde Högsta domstolen inget resonemang om personlig culpa eller riskinsikt, utan prövningen stannar vid en mer objektiv sida av handlandet och huruvida oaktsamheten varit erforderligt klandervärd. Inte heller diskuteras adekvans eller relevans.⁶³

NJA 2007 s. 369 behandlade en olycka med en lyftkran i en hamnverksamhet som orsakat en anställds död. Bolagets verkställande direktör stod åtalad för arbetsmiljöbrott och frågan var om han vållat dödsfallet genom brister i organisationen. Det som låg den verkställande direktören till last var bristande delegering av ansvar till arbetsledare att utse en signalman, vilken

⁶⁰ NJA 1993 s. 86 på s. 98 f.

⁶¹ Jfr NJA 1993 s. 86 på s. 98 f.

⁶² NJA 2005 s. 372 på s. 382 ff.

⁶³ Jfr NJA 2005 s. 372 på s. 383 ff.

skulle utses enligt vissa gällande arbetsmiljöföreskrifter för att överblicka arbetsmoment med lyftanordningar.⁶⁴

Högsta domstolen uttalade att i bedömningen av kausalitet mellan en underlåtenhet och effekt ska ett hypotetiskt prov användas. Tillräckligt orsakssamband föreligger om det framstår som i hög grad sannolikt att effekten uteblivit vid ett korrekt handlande. Domstolen konstaterade i denna del att om en kompetent signalman utsetts skulle olyckan inte skett. Detta benämns i domen *relevant samband* och orsaksrequisitet ansågs därmed vara uppfyllt. Det konstateras alltså att det för uppfyllande av rekviritet oaktsamt orsakande är tillräckligt att kausalitet föreligger mellan oaktsam underlåtenhet och följd. Det görs dock ingen faktisk prövning av relevans eller adekvans.⁶⁵

3.2.2 Bestämd krets av riskutsatta

NJA 2004 s. 34 rörde en olycka under en militärövning, där en värnpliktig drunknat i ett vattenhinder. Straffrättsligt ansvar prövades för den ansvarige övningsledarens underlåtenhet att vidta vissa föreskrivna säkerhetsåtgärder.⁶⁶ I domen konstaterades att underlåtenheten var en orsak till olyckan, alltså om kausalitet förelåg. Sedan frågade Högsta domstolen om det ”föreläggat några sådana särskilda omständigheter som medför att [övningsledarens] underlåtenhet inte är att hänföra till straffbar oaktsamhet”. Prövningen om huruvida underlåtenheten uppfyller kravet på tillräckligt kvalificerad oaktsamhet placerades alltså under *särskilda omständigheter*, vilket skiljer sig från prövningen i målen som presenterats hittills.⁶⁷

I denna framställnings sista mål, NJA 2006 s. 228, stod en sjuksköterska åtalad för vållande till annans död. Ett spädbarn hade avlidit efter att sjuksköterskan av misstag tillrett en infusionslösning med för hög koncentration. Högsta domstolen slog i sin prövning fast att sjuksköterskan, för straffrättsligt ansvar, ska handlat med en viss kvalificerad nivå av oaktsamhet. Det uttalades

⁶⁴ NJA 2007 s. 369 på s. 380 f.; se även 3 kap. 10 § brottsbalken ang. sambandet mellan arbetsmiljöbrott enligt arbetsmiljölagen (1977:1160) och 3 kap. 7 § brottsbalken.

⁶⁵ NJA 2007 s. 369 på s. 380 f.

⁶⁶ NJA 2004 s. 34 s. 47 f.

⁶⁷ Jfr NJA 2004 s. 34 på s. 50 f.

att misstaget kunnat undvikas genom ökad noggrannhet. Domstolen bedömde sedan huruvida detta korrekta handlande kunde krävas av den tilltalade, varav hänsyn togs till arbetssituationen vid tillfället och sjuk-sköterskans erfarenhet. Det konstaterades att hennes misstag inte kunde anses ursäktligt. Handlandet ansågs med hänsyn till verksamhetens art vara så klandervärt att det innefattade en straffbar oaktsamhet.⁶⁸

Bedömningen skulle alltså kunna sammanfattas till följande steg: det första är konstaterandet av ett misstag, det andra om ett aktsamt beteende kunnat krävas av den tilltalade och slutligen om misstaget var tillräckligt kvalificerat för straffrättsligt ansvar. Bedömningen av oaktsamheten har generellt hållit sig till en mer objektiv sida. Det förs inget resonemang om riskinsikt eller medveten respektive omedveten culpa, utan endast själva gärningen. Domens avgörande frågor verkar vara, likt åtminstone NJA 2004 s. 34 och NJA 2005 s. 372, om det föreligger ett kausalsamband samt om oaktsamheten varit tillräckligt kvalificerad för straffrättsligt ansvar. Det går inte att se något resonemang om adekvans eller relevans i något av dem.⁶⁹

3.3 Högsta domstolens nya dom RC24

Avgörandet RC24, som kort nämnts i avsnitt 1.1, gällde åtalet mot de ansvariga för en webbplats där försäljning av nässpraysflaskor med ännu inte narkotikaklassade fentanylanaloger skett. Åtta personer hade avlidit av förgiftning av substanser som kunde kopplas till bolagets försäljning. Två bröder stod bakom webbplatsen, varav en av dem valde att överklaga till högsta instans.⁷⁰

Högsta domstolen uttalade att 3 kap. 7 § brottsbalken innefattar två begränsningar. Gärningen måste avvika från det aktsamma i tillräckligt hög grad, vad domstolen benämner *otillåtet risktagande*. Följden ska sedan vara *relevant eller adekvat* till oaktsamheten, alltså orsakats av oaktsamheten. Slutligen ska en separat prövning göras av den tilltalades personliga skuld.⁷¹

⁶⁸ NJA 2006 s. 228 på s. 244 ff.

⁶⁹ Jfr NJA 2006 s. 228 på s. 244 ff.

⁷⁰ RC24 p. 2–6.

⁷¹ RC24 p. 10–13.

Högsta domstolen prövade och fastställde att försäljningen uppfyllde kravet på otillåtet risktagande.⁷² De uttalade sig sedan om kravet på relevans eller adekvans. Enligt domstolen innebär det en prövning av ”huruvida det dödsfall som faktiskt inträffat också innebär ett förverkligande av de risker som gjorde att gärningen ansågs avvika från det aktsamma”. Kravet ska utesluta händelseförlopp som saknar samband till de risker som var förknippade med gärningen samt oberäknliga följder.⁷³

Relevanskravet ansågs uppfyllt, då ett riskförverkligande skett; samma risker som gjorde risktagandet otillåtet realiserades genom det sätt dödsfallen skett på.⁷⁴ Även om begreppen relevans och adekvans behandlas närmast synonymt används alltså samma definition som Jareborg ställer upp.

Begreppet *gärningsculpa* används inte i Högsta domstolens avgörande. I tingsrättens domskäl benämns däremot prövningen utgå från Asp, Ulväng och Jareborgs uppställande av *gärningsculpa* respektive personlig culpa. I prövningen utgår de från kriterierna kontrollerad handling, otillåtet risktagande och relevant orsakande samt personlig culpa.⁷⁵ I Högsta domstolen uppställs inte heller ett krav på att fastställa en kontrollerad gärning. Som nämnts ovan, behandlas även *relevans* och *adekvans* synonymt.⁷⁶

⁷² RC24 p. 14–25 och 38–41.

⁷³ RC24 p. 26.

⁷⁴ RC24 p. 42.

⁷⁵ Södertörns tingsrätt mål B 13806-16, dom 2018-05-31, s. 49 ff.

⁷⁶ Jfr RC24 p. 11–13.

4 Avslutning

4.1 Skillnader i RC24 mot tidigare praxis

Mellan avgörandet RC24 och tidigare praxis hittas i huvudsak två skillnader. Den ena är domstolens fastställande att culpa i gärningen och personlig culpa ska prövas separat och den andra att domstolen tydligt uttalade att en prövning av relevans eller adekvans ska ske.

Angående Högsta domstolens uppdelning av personlig culpa respektive gärningsculpa skiljer sig bedömningen tydligt från de tidigare domar som diskuteras i denna uppsats. Inte i någon av de återgivna rättsfallen återfinns ett liknande uttalande eller prövning.

Det går visserligen att se Högsta domstolen diskutera en mer objektiv eller subjektiv sida av culpa. I NJA 1993 s. 86 och NJA 2005 s. 372 rörde Högsta domstolens prövning exempelvis närmast endast försummelse i gärningen, utan diskussion om riskinsikt. I NJA 1991 s. 163 fördes istället en längre redogörelse för huruvida ordföranden klandras för bristande riskinsikt, vilket alltså närmast rörde personlig culpa. Det går även att påstå att det i flera av fallen går att förutsätta personlig riskinsikt. Det torde ju exempelvis utan en längre redogörelse vara möjligt att förutsätta att lokföraren i NJA 1993 s. 86, liksom den ansvarige för isröjningen i NJA 2005 s. 372, åtminstone uppfyllde kraven på omedveten oaktsamhet genom att inte sätta sig in i viktiga säkerhetsföreskrifter, respektive frångå viktiga regelverk.

Det tycks dock svårt att påstå att en prövning av båda delar har skett i något av målen. Slutsatsen måste bli att Högsta domstolens uttalande i RC24 att en separat prövning av gärningens oaktsamhet och personlig culpa ska ske skiljer sig från tidigare rättstillämpning.

Vad gäller den andra skillnaden, kravet på prövning av relevans eller adekvans, står den inte att finna uttryckligen i någon av de tidigare domarna. Det är dock svårt att argumentera för att relevans saknats i flertalet av dem. Anledningen till att snö och is ska röjas från tak är just för att undvika skador från fallande istappar och anledningen till säkerhetsföreskrifterna vid det militära vattenhindret får ju förutsättas vara just för att motverka drunknings-

olyckor. Likt Asp, Ulväng och Jareborgs exempel, där en person dör av att se en bil framföras i alldeles för snabb hastighet, framstår relevans som ett uppenbart krav för straffrättsligt ansvar, varav åtal med all sannolikhet inte ens diskuterats om detta inte vore uppfyllt.

Det sagda innebär inte nödvändigtvis att det är uppenbart att följderna är relevanta i samtliga mål. I NJA 1991 s. 163 torde det exempelvis varit möjligt att fria direkt på bristande relevans i och med att risken att ett barn skulle sticka ut huvudet och därmed skadas bedömdes vara mycket liten, istället för att diskutera ordförandens riskinsikt. Likt detta går det att tänka att en olycka med lyftkran på en arbetsplats kan ske på många sätt som inte går att förutse, trots att själva risken för dödsfall i stort kan vara förutsebar.

Det är även svårt att tolka Högsta domstolens resonemang i NJA 2006 s. 228 och NJA 2007 s. 369 på annat sätt än att straffrättsligt ansvar endast kräver ett tillräckligt klandervärt handlande tillsammans med kausalitet till dödsfallen. Med en tillämpning av detta uttalande hade även bilföraren i exemplet av Jareborg gjort sig skyldig till vållande till annans död, då detta måste anses vara ett tillräckligt klandervärt handlande med kausalitet till Bs död. Slutsatsen måste bli att relevans- eller adekvanskravet fastställt av Högsta domstolen i RC24 skiljer sig från Högsta domstolens tidigare praxis.

4.2 Konsekvenser av RC24

Då avgörandet RC24 är förhållandevis nytt är det osäkert vilka effekter det kommer ge för rättstillämpningen. Att domen, och dess uttalande om prövningen av vållande, redan under arbetet med denna uppsats hunnit användas i åtminstone två underrättsdomar får dock tala för att målet kommer påverka rättstillämpningen. Att en av dessa rörde vållande till kroppsskada är särskilt intressant eftersom det talar för att domen inte bara kan komma att påverka tolkningen av 3 kap. 7 § brottsbalken, utan även vållande i andra straffbud.

Domens åtskillnad mellan personlig culpa och gärningsculpa talar för att det i den framtida rättstillämpningen kommer att meddelas fler domar med detta uppdelade oaktsamhetsbegrepp. Då det inte gjorts i de tidigare domar som behandlas i denna uppsats och inte heller framgår av vare sig litteratur

eller förarbeten till brottet, tycks det vara en ändring i rättstillämpningen och tolkningen av oaktsamhet i 3 kap. 7 § brottsbalken.

Vad gäller kravet på adekvans eller relevans är det svårare att förutspå vilka effekter domen kan ge. För en person av den ståndpunkt att relevans redan varit ett krav för straffrättsligt ansvar och att det i tidigare rättstillämpning funnits ett sådant underförstått krav, ändrar domen knappast rättsläget. Ett sådant krav har, som framgår i tidigare avsnitt, sedan länge förutsatts i någon form i den juridiska litteraturen.

Kravet på adekvans eller relevans är mycket olikt vad som uttalades i NJA 2007 s. 369, där Högsta domstolen konstaterade att en oaktsam underlåtenhet och ett kausalt dödsfall till denna var tillräckligt för uppfyllande av rekviziten i vållande till annans död.

Då gärningen som bedöms i RC24 är ett handlande är det inte säkert vad rättsfallet kommer ha för påverkan på tolkningen av vållande genom underlåtenhet. Enligt gärningsculpamodellen ska, som bekant, relevans endast prövas då gärningspersonen inte haft gärningskontroll fram till följdens inträffande. Vid underlåtenhet föreligger i många fall sådan kontroll, för vilket det avgörande är möjligheten att utföra ett korrekt handlande, fram till följdens inträde. Det ger i sådant fall stöd för att RC24 påverkar tolkningen av 3 kap. 7 § brottsbalken genom att förtydliga att en prövning av relevans eller adekvans ska göras vid orsakande genom handlande. Om detta kommer påverka även orsakande genom underlåtenhet återstår att se.

Det är även svårt att dra slutsatser om hur kravet på relevans eller adekvans kommer att tolkas i rättstillämpningen. Visserligen används riskförverkligande i RC24, det vill säga Jareborgs definition. Samtidigt likställs begreppet adekvans med relevans, vilket kan möjliggöra även en användning av adekvansläran. Hur detta begrepp kommer tolkas får därmed lämnas osagt.

Det hittills sagda innebär alltså att RC24 kan komma influera den framtida rättstillämpningen vad gäller så väl vållande till annans död som vållande till kroppsskada. Påverkan består i en uppdelad prövning i oaktsamhet där skillnad görs på gärningsculpa och personlig culpa samt krav på prövning av relevans eller adekvans, utöver tidigare krav på kausalitet och tillräckligt kvalificerad oaktsamhet.

Vad gäller konsekvenser av RC24 för rättssäkerhet och förutsägbarhet kan inledningsvis konstateras att såväl tvådelningen av culpabegreppet som formuleringen av kravet på relevans eller adekvans uppstått i doktrin utan egentlig förankring till lag. Det går därmed att ifrågasätta om Högsta domstolen intolkat för mycket i lagrummet.

Det ska framhållas att det knappast leder till vare sig en markant ökning eller minskning av det kriminaliserade området vid en tillämpning av de resonemang som görs i RC24. Visserligen anser Almkvist och Svensson att gärningsculpa kan leda till ett något större straffbart område än vid exempelvis ett hypotetiskt prov, det får dock anses vara ytterst marginellt. Om något begränsas snarare området i och med de ytterligare underrekvisiten som uppställts i domen i förhållande till Högsta domstolens tidigare praxis. Tolkningen strider inte heller mot straffbudets ordalydelse. Det verkar därmed svårt att påstå att tolkningen strider mot legalitetsprincipen.

Domen kan dock ha konsekvenser för rättssäkerheten genom att göra prövningen mer komplicerad och därmed minska förutsägbarheten. Mycket av den kritik som riktats mot Jareborgs lära handlar just om att prövningen är onödigt krånglig och svårförståelig, vilket gäller såväl för rättstillämparen som för den enskilde. Vid rättstillämpningen riskerar konsekvensen att bli inkorrekta tillämpningar av läran och därmed potentiellt felaktiga domar. För den enskilde kan en svårförstådd lära innebära att det blir svårare att förutsäga hur en gärning kommer bedömas i en rättslig prövning.

Det kan även tänkas vara mer förutsebart att en mycket oaktsam gärning tillsammans med en viss följd kommer föranleda straffrättsligt ansvar, än om det dessutom ska ske en prövning av relevans och personlig culpa. Ponera att den tilltalade i RC24 frikänns på grund av bristande personlig culpa eller relevans. Då hade budskapet troligtvis inte blivit att försäljning av farliga narkotikaanaloger kan innebära straffrättsligt ansvar för vållande till annans död. Likväl hade en liknande verksamhet där den tilltalade haft en starkare personlig skuld kunnat bli dömd. Det får anses tala för att en kortare bedömning kan öka förutsägbarheten för den enskilde.

Mot detta resonemang står att det kan påstås att det vid oaktsamma effektbrott i realiteten närmast aldrig är möjligt för gärningspersonen att för-

utsäga vilka effekter dennes handlande kommer att få. Inte i något av målen som har behandlats i detta arbete har den tilltalade kunnat förutse just de dödliga effekterna deras handlande fått. Hade de haft sådan insikt hade ju uppsåtligt brott varit för handen. I samtliga mål har följderna varit mer eller mindre okontrollerade. Den tilltalade i RC24 har exempelvis inte efter att försäljningen skett kunnat påverka om ingen, endast ett fåtal eller alla köpare skulle avlida av förgiftning, trots att det klandervärda handlandet inte ändrats. Antalet dödsfall kan närmast tillskrivas slumpen. Isen som föll i NJA 2005 s. 372 hade likväl kunnat träffa trottoaren som flera personer. Hade inte barnet trotsat förbudet i NJA 1991 s. 163 hade straffrättsligt ansvar inte diskuterats för den tilltalade. Händelseförloppen i samtliga mål är starkt påverkade av fler faktorer än den klandrades handlande. Ett något kontroversiellt sätt att uttrycka detta är att påstå att brottet vållande till annans död kriminaliserar måttet av otur efter en oaktsam gärning.

Bedömningen av otillåtet risktagande enligt gärningsculpamodellen kan även påverka rättssäkerheten negativt då den till viss del bygger på normativa värderingar och därmed vara oförutsägbar. Denna bedömning ändras dock inte mer än marginellt genom RC24. Att det i försvarandet av gärningsculpa inte ligger något förnekande i dess problem med förutsägbarhet utan snarare ett deklarerande att den inte avhjälper problemet får snarare tala för en ökad medvetenhet om riskerna med normativa bedömningar. Fastän det inte avhjälper problemet kan det tala till fördel för gärningsculpa. Det leder sedermera till slutsatsen att Högsta domstolens avgörande RC24 inte på denna grund påverkar förutsägbarheten eller rättssäkerheten negativt.

Sammanfattningsvis kan sägas att Högsta domstolens avgörande RC24 och dess bedömning av vållande inte innebär några större nackdelar för förutsägbarheten och rättssäkerheten. Å ena sidan finns en risk i minskad förutsägbarhet genom en mer komplicerad bedömning av vållande. Å andra sidan påverkar knappast RC24 att den aktuella brottstypen kriminaliserar händelseförlopp med följder som sällan kan förutses fullt ut eller förekomsten av normativa avvägningar. Rättsfallet kan dock möjligtvis ha en positiv påverkan genom att belysa och därmed motverka normativa element.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Otryckta källor och offentligt tryck

Proposition 1962:10 med förslag till ny brottsbalk.

Åklagarmyndighetens svarsskrivelse i Högsta domstolens mål 2553-19, 2019-06-20.

Rättsfall från Högsta domstolen

NJA 1991 s. 163.

NJA 1993 s. 86.

NJA 2004 s. 34.

NJA 2005 s. 372.

NJA 2006 s. 228.

NJA 2007 s. 369.

Högsta domstolens mål B 2553-19, dom 2020-04-03 ”RC24”.

Rättsfall från övriga domstolar

Södertörns tingsrätt mål B 13806-16, dom 2018-05-31.

Svea hovrätt mål B 2721-18, dom 2019-04-12.

Göta hovrätt mål B 2457-19, dom 2020-04-09.

Solna tingsrätt mål B 6088-18, dom 2020-04-29.

Elektroniska källor

Hällje, Kajsa: ”Fentanylmålet - ett på flera sätt speciellt mål”,
Domarbloggen, <domarbloggen.se/sodertorns-tingsratt/fentanylmalet-ett-pa-flera-satt-speciellt-mal/>, besökt 2020-05-26.

Rättsmedicinalverket: ”Fentanylanaloger är svår-doserade och potenta”,
<www.rmv.se/natdroger/fentanylanaloger-ar-svardoserade-och-potent/>, besökt 2020-04-14.

Litteratur

Almkvist, Gustav & Svensson, Erik, 'Orsakande, tillräknande och luftstrupstransplantationer', *SvJT*, 225–239.

Asp, Petter, Ulväng, Magnus & Jareborg, Nils, *Kriminalrättens grunder*, 2., omarb. uppl., Iustus, Uppsala, 2013.

Bäcklund, Agneta, Johansson, Stefan, Trots, Hedvig, Träskman, Per Ole, Wennberg, Suzanne & Wersäll, Fredrik, *Brottsbalk m.m. – en kommentar*, Norstedts Juridik, (29 okt. 2019 JUNO), kommentaren till 3 kap. 7 §.

Jareborg, Nils, *Straffrättens ansvarslära*, Iustus, Uppsala, 1994.

Kleineman, Jan, 'Rättsdogmatisk metod', i Nääv, Maria & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, 2., uppl., Studentlitteratur, Lund, 2018.

Leijonhufvud, Madeleine, Wennberg, Suzanne & Ågren, Jack, *Straffansvar*, 9., omarb. uppl., Wolters Kluwer, Stockholm, 2015.

Strahl, Ivar, *Allmän straffrätt i vad angår brotten*, Norstedt, Stockholm, 1976.

Wallén, Per-Edwin, 'Nils Jareborg. Brotten. Första häftet. Grundbegrepp. Brotten mot person. Andra upplagan. Lund 1984. Norstedts. 363 + 4 s.', *SvJT*, 1985, s. 311–316.

Wennberg, Suzanne, *Introduktion till straffrätten*, 11., uppl., Wolters Kluwer, Stockholm, 2017.

Wennberg, Suzanne, 'Nils Jareborg, Straffrättens ansvarslära, Uppsala 1994, 419 s.', *SvJT*, 1995, s. 588–591.

Ågren, Jack, 'Gärningsculpa och social adekvans – några reflektioner', *JFT*, 2–4/2017, s. 784–802.